

ZEMLJIŠNO-POSJEDOVNI KONTINUITET NASUPROT POLITIČKOM DISKONTINUITETU: ZAPADNI DIO VRANSKOG BLATA IZMEĐU OSMANSKE I MLETAČKE KATASTARSKE PRAKSE

Marko RIMAC
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet u Splitu
Split, Hrvatska

UDK: 930.255:528.4(497.5)
DOI: 10.21857/mwo1vcr7ky
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 20. siječnja 2024.

Ovaj rad raščlanjuje raspoložive osmanske izvore o zemljišnim odnosima na području koje su Osmanlije osvojili na području zapadno od Vranskog blata. Osmanski defteri pokazuju da je tom pograničnom području dan izdvojen status u obliku *Zemina mustahfiza, farisa i azapa utvrde Vrana*, tj. dani su u posjed pripadnicima ondašnje posade. Pri tome se javlja specifična situacija da te posjede nastavljaju obrađivati mletački podanici iz sela susjednog Biogradskog primorja. Tamošnji starosjedilački rodovi, kao i oni rodovi koji su se preselili s područja koje su osvojili Osmanlije, držali su te zemlje i prije uspostave osmanske vlasti. Bila je riječ o kontinuitetu posjedovnih odnosa i agrarne proizvodnje koji se iz srednjeg vijeka nastavio i u ranonovovjekovno doba bez obzira na promjenu političkih okvira. Posjedovni odnosi su se sačuvali i nakon protjerivanja Osmanlija tako da se iz mletačkih katastara s početka 18. stoljeća mogu donijeti zaključci koji rječito govore i o osmanskome i srednjovjekovnom razdoblju. Rezultati metrološke raščlambe potkrijepljeni su i podacima koji su sačuvani za zemljišne odnose u selu Pakoštane zahvaljujući velikom sudskom sporu koji se početkom 18. stoljeća poveo između nasljednika feudatarskog prava iz biogradskog roda Senjanović i seljana Pakoštana.

Ključne riječi: Vransko blato, Biogradsko primorje, nahija Kotar, vlaški status, filurija, baština, ždrijeb, gonjaj.

UVOD

Konačni doseg osmanske vlasti u okolici Vranskog blata i Vranskog Jezera određen je mirovnim razgraničenjem iza Ciparskog rata 1576. godine, ali je širenje osmanske vlasti na taj prostor započelo postupno još od 1520-ih ili 1530-ih godina.¹ Najprije su pod osmansku vlast nekada uoči ili nakon pada

¹ Kornelija JURIN STARČEVIĆ, Osmanski Zemunik: spoznaje iz osmanskih poreznih i vojnih popisa te narativnih vrela, *Zemunik u prostoru i vremenu*, ur. Zdenko Dundović, Zadar, 2016., 158 – 169. Ivna ANZULOVIĆ, Razgraničenje između mletačke i turske vlasti na zadarskom prostoru 1576. godine, nakon Ciparskog rata, *Zadarska smotra*, god. XLVII, br. 1-3, Zadar, 1998., 53 – 153. Snježana BUZOV, Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon

Ostrovica 1523. godine došla neka sela u okolici Vrane i Kličevca, poput Miranja, Jagodnja, Gornjih Ceranja, Gornjih i Donjih Užalica te Pristega s Ceranjem.² Tu se je radilo o dijelu lokalnih seoskih zajednica koje su prihvatile osmansku vlast i ostvarile vlašiti status unutar osmanskog pograničnog sustava. Postali su poznati pod imenom vlahi Istrije. Iako se o njihovu predosmanskom porijeklu još može raspravljati, nedavna su istraživanja posve jasno dokazala da su oni u Istru preselili iz zadarskog zaleđa.³ Prilikom pregovora o povratku, osmanske su im vlasti dale ime koje je potjecalo od njihova posljednjeg mjesta boravka, tj. ovdje je bila riječ o povratnicima iz Istre. Pad Vrane u mletačko-osmanskom ratu (1537. – 1540.) omogućio je uspostavu čvrste osmanske vlasti na sjevernoj strani Vranskog blata i jezera. Prvi defteri koji spominju Vranu i njezinu okolicu u osmanskoj vlasti bili su oni iz 1540. i 1550. godine,⁴ premda čak i defter iz 1528./1530. spominje prve osmanske stečevine u okolici Vrane.⁵ Rani su defteri rađeni prema logici timara kojima su priključivane pojedine porezne jedinice, nerijetko iz više različitih nahija. Stoga se u tim defterima ne može na jednom mjestu pronaći Vranska nahija, ali je iz sadržanih podataka posve jasno da je ona postojala. Rani defteri sastavljeni prije 1574. godine sastavljani su u dva dijela, od kojih je jedan bio posvećen timarima mustahfiza (tvrđavskih posadnika),⁶ a drugi spahijskim timarima i zeametima, odnosno carskim hasom i hasovima sandžakbegova.⁷ U usporedbi s kasnim defterima, oni spominju znatno manje

Kandijskog rata, *Povijesni prilozi*, sv. 12, Zagreb, 1993., 1 – 38. Snježana BUZOV, *Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon Kandijskog rata – Linija Nani*, Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet: Magistarski rad, Zagreb, 1992. Fehim DŽ. SPAHO, Vrana u turskoj vlasti, *Biogradski zbornik*, sv. 1, Zadar, 1990., 431 – 436. Seid TRALJIĆ, Vrana pod turskom upravom, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 22, Zadar, 1971., 337 – 358. Seid TRALJIĆ, Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine, *Povijest Vrane. Političko, kulturno i privredno značenje Vrane kroz stoljeća*, Zadar, 1971., 343 – 377.

² Snježana BUZOV, Vlasi Istrije na području sjeverne Dalmacije u popisnim defterima 16. stoljeća, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, sv. 40, Sarajevo, 1990., 249 – 250.

³ Kristijan JURAN, Migracije Morlaka/Vlaha na zadarskom području tijekom 15. i 16. stoljeća, s posebnim osvrtom na vransko područje te pojavu Morlaka Istijana/Vlaha Istrije, *Miscellanea Adriatica et Mediterranea*, sv. 9, Zadar, 2022./2023., 33 – 72.

⁴ Turska – Başbakanlık Osmanlı Arşivi/Istanbul (dalje: TR-BOA): Tapu Tahrir Defterletleri (dalje: TT) 211 (opširni defter timara Bosanskog sandžaka iz 1540.), TR-BOA, TT 212 (opširni defter timara mustahfiza Bosanskog sandžaka iz 1540.), TR-BOA, TT 284 (opširni defter timara Bosanskog sandžaka iz 1550.), TR-BOA, TT 285 (opširni defter timara mustahfiza Bosanskog sandžaka iz 1550.).

⁵ TR-BOA, TT 157 (opširni defter Bosanskog sandžaka iz 1528/1530.), 360-364, 416-421, 1087-1091.

⁶ Fazileta HAFIZOVIĆ, *Opširni popis timara mustahfiza u tvrđavama Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, Sarajevo, 2014.

⁷ Fehim DŽ. SPAHO, Ahmed S. ALIČIĆ, *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, Sarajevo, 2007.

poreznih jedinica, ali su zapisi koji su u njima sadržani neobično značajni stoga što pokazuju različite oblike nadovezivanja nove upravne organizacije na predosmansko stanje. Objavljeni defteri iz 1550. godine pokazuju da su osmanske vlasti u prvom razdoblju slijedile način ustroja kasnosrednjovjekovnog vranskog feuda. Kao pripadajuća Vrani, spominju se od središnjeg dijela odvojena i vrlo udaljena sela poput Slimčića, Pritičevića i Domakovaca.⁸ Naizgled neobična situacija zapravo je vrlo jasna kada se uzme u obzir pripadnost tih sela Vranskom feudu još početkom 15. stoljeća.⁹ Prilagođavanje zatečenih ustrojbenih oblika bila je uobičajena praksa osmanskih vlasti u razdoblju ekspanzije,¹⁰ a u slučaju pograničnih prostora to se pretvaralo u trajnu praksu.¹¹

Posljednje veće proširenje osmanskih istočnojadranskih granica uslijedilo je u Ciparskom ratu (1570. – 1573.), i to s velikim posljedicama na vranski prostor. Već u razdoblju prije tog rata 1568. krenulo se s izradom novog deftera za Kliški i Krčki sandžak, međutim upravo zbog izbivanja rata popisivanje se moralo korigirati tako da je dovršeno tek 1574. godine.¹² Taj defter, kao i druga dva deftera koja su izrađena poslije njega (1585. i 1604.), sastavljan je prema nahijskoj pripadnosti pojedinih poreznih jedinica. Usprkos promjeni popisne metodologije, odvojenost mustahfiskog i timarskog deftera ostavila je posljedice na strukturu kasnih deftera. Ta se dvojnost očuvala zahvaljujući podjeli na vlaški i rajinski dio nahije. Niz nahija, poput Vrane i Skradina, bio je stoga popisana na dva odvojena mjesta unutar istoga deftera. Dio nahije koji smo ovdje nazvali rajinskim u defteru je označen kao područje izravne pripadnosti utvrđi Vrana, a osnovni razlog za njegovo nazivanje rajinskim je u tome što su se u ovome dijelu nalazile porezne jedinice s rajinskim posjedovnim odnosima poput čiftlika,¹³ mezri¹⁴ i zemina.¹⁵ Pri tome je zanimljivo da se u nahiji Vrana uz nabranje

⁸ F. DŽ. SPAHO, A. S. ALIČIĆ, *Opširni popis Kliškog sandžaka*, 437 – 438.

⁹ Stjepan ANTOLJAK, Zadarski katastik XV. stoljeća, *Starine JAZU*, sv. 42, Zagreb, 1949., 371 – 417.

¹⁰ Halil INALCIK, Ottoman methods of conquest, *Studia Islamica*, sv. 2, Pariz 1954., 103 – 129. Halil INALDŽIK, Od Stefana Dušana do Osmanskog Carstva. Hrišćanske spahije u Rumeliji u XV vijeku i njihovo porijeklo, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, sv. 3-4, Sarajevo, 1953., 23 – 54.

¹¹ Marko RIMAC, Early Ottoman expansion to Poljica: some considerations on the social structure and political diversification of the elite, *Historijska traganja*, sv. 21, Sarajevo, 2022., 87 – 121.

¹² Aleksandar JAKOVLJEVIĆ, Neven ISAILOVIĆ, *Petrovo polje u vrelima osmanskog razdoblja*, Šibenik, 2019, 41 – 49.

¹³ Čiftlik je podrazumijevao veći zemljišni kompleks s većim stupnjem posjedovnih prava u odnosu na standardna seljačka imanja.

¹⁴ Mezra je pojam koji se u defterima koristi za pustoseline, tj. veće zemljišne komplekse iz kojih se razvijaju sela. Nerijetko se tim imenom nazivaju opustjela sela u procesu repopulacije.

¹⁵ Veći kompleks obradivog zemljišta slobodnijeg pravnog statusa u odnosu na standardna seljačka imanja i čiftlike. Obično se davao u najam posjednicima susjednih imanja u selima unutar kojih su se nalazili. Moglo je biti riječ o neizdijeljenom seoskom zemljištu ili o dijelovima dezintegriranih seljačkih imanja.

relativno velikog broja čitlika gotovo uopće ne spominje rajinsko stanovništvo. Stoga će se u ovome radu pokušati dokučiti odgovor na pitanje tko je to zemljište zapravo obrađivao. Vlaški dio nahije popisao je prema ujednačenijem obrascu, tj. prema selima gotovo u potpunosti sastavljenim od vlaških baština. Međutim, u prvom kasnom popisu (1568. – 1574.) vlaška sela s oznakom pripadnosti Vrani još su uvijek bila popisana u okviru nahije Ostrovica što je jasan prežetak starijeg načina organizacije.¹⁶ Prostorno su se ta sela smjestila podalje od utvrde Vrana i njezina Varoša. Gotovo bi se moglo reći da su se iz sigurnosnih razloga vlaška sela nalazila izvan izravne vizualne komunikacije s vranskom utvrdom. Završetak Ciparskog rata doveo je do potrebe izrade deftera i za novoosvojena područja na neposrednom zaleđu mletačkog istočnojadranskog posjeda. Stoga je uz opsežni defter Kliškog i Krčkog sandžakata izrađen poseban defter za nahiju Kotar i ostale upravo osvojene pogranične prostore od Novigrada do Klisa.¹⁷ O njemu je dosada nešto opsežnije pisala jedino Kornelija Jurin Starčević u kontekstu Zemunika.¹⁸ Osvojeni pogranični prostor ustrojen je na jedinstven način tako što je podijeljen u dijelove koji su označivani zeminama posadnika pojedinih novih, ali i starih pograničnih utvrda. Upravo se u tome defteru nalazi prva zabilješka o „Zeminima mustahfiza, farisa i azapa utvrde Vrana“¹⁹ s opisom sela i mezri s jugozapadne strane Vranskog blata i jezera. U ovome ćemo se radu posvetiti raščlambi raspoloživih podataka upravo o tome prostoru, dok ćemo se problemima zemljišnih odnosa u nahiji Vrana posvetiti u posebnoj raspravi koja se priprema u trenutku pisanja teksta.

Tek će defter iz 1585. godine donijeti potpuno teritorijalno zaokruživanje pograničnih nahija Kliškog i Krčkog sandžaka. U njemu je nahija Vrana popisana kao jedinstven i zaokružen prostor iako, kako je spomenuto, na dva odvojena mjesta. Također su u taj isti defter upisani i zemini posadnika u sklopu nahije Kotar. Defter iz 1604. godine uvelike je sastavljen na temelju podataka prethodnog deftera te po prostornom obuhvatu i upravnom ustrojstvu među njima postoje minimalne razlike. Osim spomenute prostorne zaokruženosti ova posljednja dva deftera prikazuju potpuno razvijene posjedovne odnose u

¹⁶ Usporedi nahiju Ostrovica i Vlasi Istrije u popisu iz 1550. godine. F. DŽ. SPAHO, A. S. ALIČIĆ, *Opširni popis Kliškog sandžaka*, 9 – 20.

¹⁷ TR-BOA, TT 526 (Defter dijela Krčkog i Kliškog sandžaka iz 1574.). A. JAKOVLJEVIĆ, N. ISAILOVIĆ, *Petrovo polje u vrelima osmanskog razdoblja*, 47 – 48.

¹⁸ K. JURIN STARČEVIĆ, *Osmanski Zemunik*.

¹⁹ Mustahfizi su bili bolje plaćeni čuvari tvrđava. Često su imali i timare, a ako nisu, plaću su dobivali u gotovini. Farisi su bili laki konjanici stacionirani u tvrđavama s plaćama utvrđenim prema iznosu dnevnice. Azapi su bili lako pješništvo koje je služilo u tvrđavama najčešće smještenim uz plovne rijeke ili morsku obalu.

rajnskom dijelu nahije Vrana. Porezne jedinice u tome dijelu nahije podijeljene su u dva dijela, u dio koji izravno pripada Varošu utvrde Vrana, prepoznatljiv po zajedničkoj sumi poreznog opterećenja na kraju liste od 40-ak poreznih jedinica, i u dio gdje su porezne jedinice iskazivane svaka za sebe sa svojim iznosom poreznog opterećenja. Cijela je nahija tako bila podijeljena na dvije zone. Zona koja je bila bliže samoj utvrdi bila je ispunjena čiftlicima i drugim poreznim jedinicama u vlasništvu pripadnika ili skupina pripadnika posade spomenute utvrde. Ona je obuhvaćala samo naselje Vrana, ali i neke druge toponime i naselja u blizini utvrde poput Škorobića, Stabnja i Pristega. Zona koja se nalazila izvan vidokruga same utvrde, u smjeru od sjeverozapada preko sjeveroistoka do jugoistoka, bila je ispunjena čiftlicima i sličnim posjedima s rajnskim ustrojem, ali i selima sastavljenim od vlaških baština ustrojenim u džemate pod upravom svojih knezova. Osobito je zanimljivo da se u cijeloj nahiji gotovo uopće ne spominje rajnsko stanovništvo (jedini je izuzetak nekoliko kuća nastanjenih u samome vranskom Varošu koje su bile obvezane na rajnske poreze, tj. *resm-i čift* i *ispendžu*²⁰). To nužno nameće pitanje o tome tko je obrađivao sve te silne čiftlike. Čini nam se teško zamislivim da su te čiftlike obrađivali pripadnici lokalne vojne elite u vlastitom aranžmanu ili uz pomoć nekih velikih robovskih kontingenata. Premda je, s obzirom na veliki udio lako sljedivih nasljednih odnosa u opisima pojedinih čiftlika, jasno da su posadnici velikim dijelom u Vrani živjeli sa svojim obiteljima, smatramo da nije vrlo vjerojatno da su se oni uz svoje vojničke dužnosti imali kada baviti ozbiljnom poljoprivredom. Jedina je zamisliva situacija da je te čiftlike, zemine i mezre obrađivalo zavisno seljačko stanovništvo. Tomu ćemo se posvetiti u posebnoj raspravi o pojedinim selima Vranske nahije, koju pripremamo u trenutku pisanja ovog teksta, ali ovdje možemo natuknuti osnovnu hipotezu koja se nameće.

Na primjeru nekoliko sela, koja su se nalazila sjeveroistočno od Vrane poput Ceranja, Pristega i Užalica, jasno je da su ta sela bila sastavljena od dva dijela. Jezgru je činilo vlaško selo sastavljeno od baština obvezanih na plaćanje filurije,²¹ a u sva tri sela bila je riječ o pripadnicima džemata pod upravom knezova iz roda Simirić. Te su baštine nesumnjivo imale isključivo obaveze plaćanja

²⁰ To su bili standardni rajnski porezi koje su u Osmanskom Carstvu plaćali svi držatelji standardizirane zemljišne porezne jedinice, tj. čifta ili baštine. Ako je raja bila muslimanska, taj se porez nazivao *resm-i čift* te se plaćao u iznosu od 22 akče, a ako je raja bila kršćanska, taj se porez nazivao *ispendža* i iznosio je 25 akči. Ti se iznosi nisu prilagođavali inflaciji.

²¹ Filurija je bio porez specifičan za pogranična područja na zapadu Osmanskog Carstva. Naziv mu dolazi od naziva za zlatnik (flore, tj. dukat) jer je obično iznosio točnu protuvrijednost jednog mletačkog dukata. Svaka vlaška kuća posjedovala je baštinu od koje je bila dužna plaćati filuriju kao zamjenu za sve ostale poreze uključujući i džiziju, tj. glavarinu za nemuslimane.

državnih poreza, međutim do druge polovice 16. stoljeća broj baština u selima Kliškog i Krčkog sandžakata uglavnom se ustalio. U pokušaju odgovora na pitanje znači li stabilan broj baština pojavu demografske stagnacije, došli smo do sljedeće hipoteze. Višak radne snage koji se javljao na vlaškim baštinama, nastanjenim nedvojbeno složenim porodicama, a ne nuklearnim obiteljima, morao se je negdje preliti. Smatramo da je taj odljev radne snage tekao upravo prema čiflicima u neposrednom susjedstvu, u prvom redu unutar istih sela i nahija. Ako prihvatimo takvo objašnjenje, postaje jasno zašto je, osim zbog dopunske stočarske ekonomije, diljem dalmatinskog zaleđa došlo do pojave složenih višegeneracijskih obiteljskih zajednica. Džemati vlaha smješteni na sjeveroistočnim obodima Vranske nahije prema toj bi hipotezi služili kao izvor radne snage za obradu čiflika u vlasništvu vranskih posadnika i lokalne vojne elite. Drugim riječima, ta su se kućanstva istodobno nalazila u stabilnom vlaškom i varirajućem rajinskom statusu. Naravno da nam, nadamo se za sada, nedostaju izravni dokazi za potvrdu ove hipoteze, ali ju je bitno ovdje napomenuti radi boljeg shvaćanja zemljišnih odnosa na području oko Vranskog blata i jezera, koje će nam ovdje biti u fokusu.

Podatci iz 17. stoljeća nedvojbeno pokazuju da su široki prostor s osmanske strane granice neprestano zakupljivali mletački podanici nastanjeni u primorskim mjestima s mletačke strane granice.²² Na neki se način može reći da je osmanska vlast s tog prostora potisnula mletačku političku vlast i lokalne zemljoposjednike, ali ne i neposredne obrađivače koji su zadržali svoja predosmanska posjedovna prava. Zadržavanje posjedovnih prava ostvarivano je putem kupovine tapije (isprave o zemljišnom posjedu kojom se regulirao status neposrednih obrađivača u Osmanskom Carstvu) odnosno putem izravne nagodbe s osmanskim zemljoposjednicima. Ovakav je način zemljišnih odnosa bio u najboljem interesu obaju strana jer ni osmanske vlasti, a ni lokalni vlastodršci, nisu mogli lako pronaći radnu snagu koja bi se bila spremna nastaniti u opasnoj pograničnoj zoni zloglasnoj po uskočkim upadima.

²² Riječ je, naravno, o svoj sili podataka koji se mogu iščitati iz analitičkog inventara fonda Mletački dragoman u Državnom arhivu u Zadru. Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Mletački dragoman (dalje: HR-DAZD-2). Za ovu prigodu ističemo slučaj iz 1675. godine. HR-DAZD-2, kutija 43, filza CXXIX – pozicija 3/32.

ČIFTLIK FERHAD PAŠE U TINJU I OKOLICI

Na zapadnom se obodu Vranskog blata nakon Ciparskog rata formirala jedna donekle neuobičajena porezna jedinica. Bila je riječ o čiftliku Ferhad bega koji je činio dio njegovih uvakufljenih²³ posjeda. Na području oko Tinja Ferhad-paša Sokolović uspio je oformiti i uvakufiti veliki čiftlik koji je obuhvatio najprije 8 sela u defteru iz 1574. godine: Blaćanje, Vitković, Tinj, Lišane, Bubnjane, Vrbicu, Goricu i Hraštane. Potom je 1585. i 1604. obuhvaćao 10 mezri: Blaćane, Viktović, Tinj, Lišane, Bubnjane, Goricu, Jasenovu, Raštane, Rogovo i Vrbicu.²⁴ Isprva je taj čiftlik 1574. godine morao plaćati 5,000 akči²⁵ prihoda, pa je to 1585. godine smanjeno na 800 akči s opravdanjem da ovaj čiftlik ugrožavaju uskoci, da bi naposljetku 1604. iznos ipak bio uvećan na 2,000 akči. Uskočka ugroza svakako je postojala, ali ovako nisko porezno opterećenje nesumnjivo je bila specijalna povlastica uglednog Sokolovića.²⁶ Premda ne znamo pouzdano gdje se nalazila mezra Jasenova, nedvojbeno je to bilo negdje na području današnjeg sela Gorica. Imajući to u vidu, jasno je da su sva ova sela činila zaokruženi blok na sjeverozapadnom kraju Vranskog blata. U njega su se tek rubno zasijecali posjedi pojedinih Vranjana, prvenstveno na području Blaćana, ali i na području oko Rogova gdje su Durakovići imali svoje čiftlike.

Po svemu sudeći, jasno je da su ova sela uvelike nastavila postojati u istom obliku u kojem su funkcionirala kao ekonomske cjeline u srednjem vijeku. Možda se to najbolje da nazrijeti na temelju jednog poznatog primjera. Naime, 1550. godine na dražbi je 5 ždrijebova u selo Vitkovci dano u zakup 13-orici zakupnika iz Tinja.²⁷ S obzirom na to da je Tinj u tijeku mletačko-osmanskih ratova više puta raseljavan, ne treba čuditi da se čak 6 od 13 spomenutih prezimena

²³ Vakufi su bile vjerske zaklade ili zadužbine kojima nakon smrti njihova osnivača upravljaju njegovi nasljednici ili baštinici.

²⁴ TR-BOA, TT 622 (Opširni defter Kliškog i Krčkog sandžaka iz 1585. godine), 470/B. *Çiftlik-i Ferhad Paşa mîr-i mirân-ı Bosna mezra 'a-i Blakani ma 'a mezra 'a-i Vidkovik ve mezra 'a-i Tin ve mezra 'a-i Lişan ve mezra 'a-i Bubnar ve mezra 'a-i Gorica ve mezra 'a-i Yasenova ve mezra 'a-i Hraştan ve mezra 'a-i Rogova ve mezra 'a-i Gvirbnica tabi 'i Kotar mîr-i mirân-ı mumaileyh hazretleri kuvvet-i kahire-i padişahryla kendü fevt itdüği yerlerden olub mahsulün yine Kotar dahilinde feth itdüği Zemun kal 'asında hasbetenillallah ihdas itdüği cami 'i şerif ve mu 'allim-hane ve kasaba-i Hrvatçede ihya itdüği cami ' ve İvrana kal 'asında olan mu 'allim-hane mürtelikasına vakf idüb hîn-ı tabirde teftiş olunub görildikde leb-i deryaya karib serhad yerde vakı ' olmakla kemayenbağı zira 'at u hirasete kabil ve mütemekin olmaduğu ecilden sal be-sal 'öşür ve rüsum Maveraya-yı Krka'da vakı ' olan rüsum-ı eflakan cem 'ine gelen gülam-ı şahilere Hızan-i Amire isali için sekiz yüz akça ber vech-i nakd resm-i filuri deyü eda eylemek üzere defter-i cedide 'uhdesine kayd olındı: fi sene, resm-i filuri 800.*

²⁵ Osmanski sitni srebrni novac.

²⁶ Elma KORIĆ, *Životni put prvog beglerbega Bosne: Ferhad-paša Sokolović (1530.-1590.)*, Sarajevo, 2015.

²⁷ K. JURAN, *Migracije Morlaka/Vlaha*, 59 – 60.

kasnije može pronaći među stanovnicima Biograda i Turnja (Bubičić, Buljevac, Vitanović, Pelicarić, Bulić i ponovno Bulićić). Na području k. o. Tinj početkom 18. stoljeća stanovnici Biograda, Svetog Filipa i Jakova, Turnja i Pakošтана držali su 105 padovanskih kampa i 90 tavola obradiva zemljišta što preračunato daje 162.14 gonjaja hrvatske mjere. Ta se zemlja nalazila upravo na području tinskog zaseoka Viktorović,²⁸ i nesumnjivo je bila prežitak predosmanskih 5 ždrijebova u držanju Tinjana (5 puta 32.43 gonjaja). Područje Ferhad-pašina čiftlika velikim je dijelom bilo obrađivalo stanovništvo primorskih mjesta koja su se nalazila s mletačke strane granice. O tome imamo dovoljno podataka koji potvrđuju trajnost takvog odnosa, a ta se je pojava odrazila i na zemljišnoj razdiobi zabilježenoj na mletačkom katastru početkom 18. stoljeća. Tada su stanovnici Sukošana, Turnja, Bibinja, Svetog Filipa i Jakova te Biograda dobili u trajan posjed zemlje koje su držali i za vrijeme osmanske vlasti. Nažalost, defteri nam nisu ostavili trag o stanovništvu koje je na tome čiftliku bilo naseljeno, ali i tog je stanovništva nesumnjivo bilo. Osobito je to morao biti slučaj sa selima podalje od granice poput Gorice, Raštana, Bubnjana, Tinja i Lišana. Uostalom, u tim se selima javlja i trajno naseljeno stanovništvo u vrijeme izrade mletačkog katastra. Zasada se čini da je najbolji pokazatelj omjera naseljenog obrađivača i sezonski migrirajućih obrađivača s mletačke strane granice upravo mletački katastar s početka 18. stoljeća. Ostaje jedino pitanje je li trajno naseljeno stanovništvo imalo isključivo vlaški status kako nalaže propisano filurijsko porezno opterećenje. S obzirom na analogije koje smo spominjali, razložnim nam se čini pretpostaviti da su,²⁹ u defterima nezabilježena, vlaška domaćinstva na Husrev-begovu vakufu služila kao bazen prekobrojne radne snage koji je po rajinskim uvjetima uzimala u zakup čiftličku zemlju koja nije bila razdijeljena u vlaške baštine, a koja se nalazila na području istih sela. Kako je rečeno, u vranskoj okolici takav je slučaj nedvojbeno postojao barem u tri sela: Ceranjama, Pristegu i Užalicama.

ZEMINI MUSTAHFIZA, FARISA I AZAPA UTVRDE VRANA

Područje jugozapadno od Vranskog jezera i Vranskog blata razgraničenjem nakon Ciparskog rata u potpunosti je pripalo osmanskoj strani. Jedina iznimka

²⁸ S obzirom na to da mletačka katastarska karta s početka 18. stoljeća nije sačuvana za selo Tinj, do ovog se zaključka ipak nedvojbeno može doći s obzirom na smještaj biograjskih zemalja na mletačkoj katastarskoj karti iz 1756. godine. HR-DAZD, Mletački katastar (dalje: HR-DAZD-6) „Mape Grimani“: Dio 2. Druga izmjera zadarskog i drniškog područja – Svezak 1, 24-26.

²⁹ Smatramo da tomu najbolje u prilog govori prisutnost stalnonaseljenog stanovništva u vrijeme izrade prvog mletačkog katastra početkom 18. stoljeća.

bio je uski priobalni pojas naselja od Pakoštana do Zadra. Osmanska je strana, dapače, na području između Pakoštana i Zlosela (današnji Pirovac) izbijala na more i prekivala uski priobalni pojas pod mletačkom kontrolom. Razloge „uspješnog“ probijanja te priobalne linije treba tražiti u onodobnom nepostojanju naseljenih naselja na tome petnaest kilometara dugom dijelu istočnojadranske obale. Jedino je na samom južnom rubu tog pojasa stajalo naselje Zlosela, čiji će pogranični status trebati detaljnije istražiti s obzirom na to da se nalazi upisano u osmanske deftere dok istodobno spada i u mletačku zonu kontrole.³⁰ No prema defterskim podacima iz razdoblja od 1574. do 1604. godine jasno je kako je područje od Putičanja do Zlosela bilo određeno za zemine mustahfiza utvrde Kašić.³¹ Koliko su se ta sela približavala samom Vranskom jezeru za sada ne možemo znati, ali su se svakako nalazila odmah uz jugoistočni rub Vranske nahije i zemina posadnika utvrde Vrana. Vranska je nahija pri tome zauzimala sjeveroistočni rub Vranskog jezera, a spomenuti zemini posadnika utvrde Vrana jugozapadni rub.

Zemini mustahfiza, farisa i azapa utvrde Vrana javljaju se u sva tri kasna deftera (1574. – 1604.). Iako postoje manje razlike među toponimima obuhvaćenih defterima, odnosno načina kako su pobrojani i zapisani, sasvim je jasno da su oni obuhvaćali područje od Modrava na jugoistoku do Bučine i Zblačana na sjeverozapadu. Područje osvojeno u Ciparskom ratu (1570. – 1573.) nije moglo biti popisano u sklopu deftera koji je započet još 1568. godine,³² tako da su se osmanske vlasti odlučile na izradu novog deftera 1574. godine.³³ U tome defteru bilo je obuhvaćeno pogranično područje od Novigrada do Žrnovnice, tj. čitavi pogranični prostor Krčkog i Kliškog sandžakata prema Mletačkoj Republici.

³⁰ Kristijan JURAN, Jučer Zlosela, danas Pirovac: Bilješke o nastanku naselja i njegovim imenima, *Croatica et Slavica Iadertina*, sv. XVII, br. 1, Zadar 2021., 139 – 155. Juran spominje slučaj iz 1603. kada je stanovnik Zlosela na „megdanu“ ubio stanovnika jednog od susjednih osmanskih mjesta. Istodobno osmanski defter iz 1604. godine spominje selo Zlosela kao pripadno zeminama mustahfiza utvrde Kašić. Mletački katastri s početka 18. stoljeća nedvojbeno pokazuju da je položaj samog naselja Zlosela spadao u Novu stečevinu te je prema tome bio smješten s osmanske strane Linije Nani, koja je načelno slijedila razgraničenje iz 1570-ih godina. Možda je isključivo utvrđeno naselje Zlosela, koje je bilo smješteno na otočiću koji je nasipavanjem spojen s kopnom, smatrano mletačkim teritorijem dok je okolno obradivo zemljište smatrano osmanskim teritorijem. No dvostruka pripadnost naselja uz graničnu liniju nije bila rijetkost o čemu se može naći obilna dokumentarna građa. Ivna ANZULOVIĆ, Razgraničenje između mletačke i turske vlasti na zadarskom prostoru 1576. godine, nakon Ciparskog rata, 53 – 153.

³¹ TR-BOA, TT 526, 75-77.

³² Riječ je o defteru pod signaturom TR-BOA, TT 533 (Opširni defter Krčkog i Kliškog sandžaka iz 1568. – 1574.).

³³ Riječ je o defteru pod signaturom TR-BOA, TT 526. Detaljnije o ovom pitanju vidi A. JAKOVLJEVIĆ, N. ISAILOVIĆ, *Petrovo polje*, 47 – 48.

To novoosvojeno područje podijeljeno je na odjeljke koji su dodjeljivani posadama postojećih i novoosvojenih pograničnih utvrda, uglavnom na način da su područja u neposrednoj blizini pojedinih utvrda pretvarana u zemine posadnika te utvrde. U skladu s tom logikom, nasuprot utvrde Vrana, tj. s njezine zapadne i južne strane, nalazili su se spomenuti zemini mustahfiza, azapa i farisa te utvrde. Oni su u tome defteru ipak upisani kao pripadajući nahiji Kotar, a po istoj se strukturi ti podatci prenose u kasnije deftere iz 1585. i 1604. godine. Spomenuti zemini obuhvaćali su mezru Zablacane, selo Poškaljina, selo Poljana (iskrivljeno zapisana Bućina), zemine crkve Svete Gospoje (riječ je o crkvi svete Marije na položaju Crkvine), selo Pakoštani, selo Kožino i mezru Modrave.³⁴ Te su porezne jedinice bile obvezane na relativno mala davanja koja su priključena timarima lokalnih spahija. Sav ostali njihov prihod ostajao je posadnicima tako da su oni na taj način imali osiguranu egzistenciju mimo svojih plaća. Iako su mnogi mustahfizi imali svoje zajedničke (*gedik*) timare, to uglavnom nije bio slučaj s pograničnim utverdama pa možemo reći da su ovi zemini služili kao svojevrsna zamjena te drevnije institucije. Svakako da su zemini osim osiguranja egzistencije trebali poslužiti i kao motivacija pograničnoj vojsci da srčano i nepokolebljivo brani povjerene im utvrde i okolno područje. Takav status trajno se je odrazio na naseljenost, odnosno na način poljoprivrednog iskorištavanja naselja u pograničnoj zoni. Naime, velik dio tog pograničnog prostora opisivan je kao pust, nenaseljen i stalno ugrožen uskočkim napadima. Osmanski su zemljoposjednici morali stoga davati te zemlje u zakup onima koji su te zemlje jedini htjeli i mogli obrađivati. Najvećim su dijelom to bili upravo oni stanovnici koji su s tog područja otjerani ratnim pustošenjima, a koji su sigurnost potražili u priobalju koje je ostalo pod mletačkom kontrolom. Mletačke su vlasti zajedno s gospodarima zemljišta utvrdile ta priobalna (postojeća i novoosnovana) naselja te potom u njih preselile stanovništvo okolnih nezaštićenih mjesta. Time je započeo dugotrajni proces litoralizacije koji je obilježio modernu povijest istočnojadranske obale, koji je najbolje poznat iz primjera splitskih i trogirskih Kaštela. Osim već spomenutih sela i mezri u okviru zemina posadnika utvrde Vrana, defter nahije Kotar iz 1574. godine, nakon poimeničnog nabranjanja pripadnika džemata mustahfiza, azapa i farisa utvrde Vrana, spominje i četiri mezre uz zapadni rub Vranskog blata u izravnom posjedu dijela zapovjednog osoblja utvrde Vrana: Sikovo, Rogovo, Goricu i Vrbcu.³⁵

³⁴ TR-BOA, TT 526, 82 – 87.

³⁵ TR-BOA, TT 526, 87-88.

Prilikom izrade sljedećeg deftera za Kliški i Krčki sandžak 1585. godine nahija Kotar popisana je na istome mjestu kao i sve ostale obuhvaćene nahije. Status zemljišta ostao je isti tako da i dalje pronalazimo zemine mustahfiza, azapa i farisa utvrde Vrana.³⁶ Oni sada obuhvaćaju selo Zablaćane, selo Poškaljina, mezru Bućina (ovaj put s jasno označenim dijakritičkim znakom), zemine crkve Svete Gospoje, selo Pakoštane, selo Kožino, mezru Modrave, ali i jednu novu poreznu jedinicu koja se sastojala od niza mezri: Portoroša, Hujače, Koševića, Račice, tj. Žečice, vinograda /zvanih/ Obišenjak i Tatine drage.³⁷ Toponimi koje nabraja defter iz 1585. godine uglavnom su već poznati odnosno sačuvani u prostoru, ali toponimi iz posljednje porezne jedinice zahtijevaju dodatno objašnjenje. Riječ je o toponimima koji s morske strane zapravo okružuju toponim Modrave. Njihovo čitanje ne može se svesti isključivo na paleografsko razrješavanje osmanskog zapisa jer su defteri zloglasni po izostanku pojedinih „dijakritičkih“ znakova. Zgodno je da upravo na ovom području možemo vidjeti nedvojbeni primjer takve prakse jer se mezra Poljana spomenuta u defteru iz 1574. godine dodavanjem jednog jedinog dijakritičkog znaka u defteru iz 1585. nedvojbeno otkriva kao mezra Bućina. Iz toga vidimo da se kod razrješavanja defterske toponimije moramo služiti i analogijama s drugim izvorima neosmanske provenijencije, a osobito onima kartografske i katastarske naravi.

Vođeni tom logikom, lako ćemo razriješiti taj niz toponima oko Modrava. Mezra Portoroš/Portoruš može jedino biti današnja Crvena Luka, smještena na zapadnom dijelu katastarske općine Pakoštani, koja se na zemljovidima 18. i 19. stoljeća javlja kao *Porto Rosso*. To doduše stvara dilemu stoga što se ta lokacija nalazi s mletačke strane linije razgraničenja, ali malo je prostora za sumnju da je riječ o upravo tome toponimu. Mezra Hujača stari je naziv za područje današnjeg naselja Drage u općini Pakoštane na koji podsjeća lokalitet Ujačka glavica koji bilježe i suvremeni zemljovidi.³⁸ Mezra Košević odnosi se na poznati i sačuvani toponim uz zapadni rub Vranskog jezera i jedini je od ovih toponima koji se ne

³⁶ TR-BOA, TT 622, 475a-475b.

³⁷ Četiri mezre koje su nakon popisa pripadnika utvrde Vrana bile zapisane u defteru iz 1574. godine u novom se defteru više ne spominju na ovome mjestu. Umjesto toga popisane su u sklopu pripadnosti utvrde Vrana, tj. u rajinskom dijelu nahije Vrana. Tamo je uvedena nova porezna jedinica u vlasništvu Muruvet-age i Ali-age sinova Durak-age koja se sastojala od mezre Vrbice, Polja, tj. Bućine, dijela sela Rogovo i mezre Liskovice. Turska – Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü/Ankara. Kuyûd-i Kadime Arşiv (dalje: TR-TVK), Tapu Tarih Defterleri 13 (opširni defter Kliškog i Krčkog sandžaka iz 1604. godine), 159b.

³⁸ Za kartografske reference korištene su stranice: <https://maps.arcanum.com> i <http://preglednik.arkod.hr>.

nalazi na morskoj obali.³⁹ Iako defter bilježi mezru Račice, lako je moguće da je riječ o pisarevu propustu jer se jednostavnim dodavanjem točke iznad početnog arapskog slova R taj zapis može protumačiti kao Začice ili Zečice. Taj se toponim očito odnosio na današnje toponime Velika Zečica i Mala Zečica kojima se zovu dva rta na zapadnom dijelu Modrava. Također, defter bilježi toponim koji se na prvi pogled može čitati kao „vinogradi Ošnjak“ ili „vinogradi Ošnjak“⁴⁰ ovisno o tome koji ispušteni diakritički znak treba rekonstruirati. Nepostojanje diakritičkih znakova u defterima ipak ne može biti izgovor za izostanak komparativne raščlambe najraznovrsnijih izvora pa se i ovdje opravdano mora pretpostaviti da je bila riječ o toponimu Obišenjak do čega se dolazi prilično jednostavnim diakritičkim kombinacijama. Ovdje se još jednom pokazuje da se čitanje toponima iz deftera mora u prvom redu zasnivati na sveobuhvatnoj raščlambi izvora, a ne na rudimentarnom paleografskom pristupu. Posljednji toponim Tatinja Draga nesumnjivo označava prostor oko današnjeg brda Tatinje i susjednih uvala Velika i Mala Tatinja. Da je ovakav način razrješavanja toponima ispravan dodatno nas uvjerava redosljed nabrojanih toponima koji kreće od najsjeverozapadnijeg Portoroša te redom ide prema jugoistoku sve do posljednje Tatinja Drage. Defter iz 1604. godine donosi potpuno identičan popis mjesta koja su ulazila u okvir zemina posadnika utvrde Vrana pa nema potrebe ponovno nabrajati i obrazlagati iste toponime.⁴¹

Spomenute porezne jedinice u defteru iz 1574. godine osim ukupnog poreznog opterećenja imaju opisane i pojedinačne porezne stavke (s urodom pojedinih žitarica i iznosima manjih poreznih davanja na povrtne i krmne kulture) što je pak u kasnijim defterima iz 1585. i 1604. godine preskočeno. Kako je izgledala ta specifikacija poreznih prihoda možda je najbolje pogledati na primjeru mezre Modrave. Tamo je na račun ušura (desetine) prikupljano 4 kejlja⁴² pšenice (vrijednost 100 akči), 5 kejlja mješanca (vrijednost 100 akči), 4 kejlja zobi (vrijednost 40 akči), potom 4 akče za ušur od povrtnjaka, 4 akče za ušur od lana, 10 akči za ušur od sijena, 2 akče za ušur od košnice, 2 akče za ušur od voća, oraħa i badema, 2 akče za ušur od češnjaka, luka i kupusa, 25 akči od poreza na pašnjak

³⁹ I. ANZULović, Razgraničenje, 97. Ivna ANZULović, Srednjovjekovna sela vranskoga distrikta (od 1409. do dolaska Osmanlija), u: *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti. Zbornik radova*, ur. Božo Došen, Zadar, 2017., 156 – 160.

⁴⁰ *Ob/i/šenak bagıları* u osmanskom izvorniku. TR-BOA, TT 622, 475b.

⁴¹ TR-TVK, TT 13, 306b.

⁴² Osmanska mjera za volumen kojom su mjerene žitarice. Imale su standardizirani omjer volumena prema težini specifične vrste žitarica, a na području Kliškog sandžaka obično je iznosila 64 oke, tj. oko 82 kg.

i ovčarine, te 9 akči od badihave,⁴³ mladarine,⁴⁴ poljačine⁴⁵ i poreza na hajmane.⁴⁶ Ukupno porezno opterećenje ove mezre bilo je 300 akči, a kao zanimljivost može se reći da je tadašnja poljoprivreda oko Modrava očito još uvijek bila orijentirana na uzgoj žitarica. Kasniji defteri donijeli su i manje povećanje poreznog opterećenja pa je tako selo Zablaćane otada plaćalo 700 umjesto 500 akči, selo Poškaljina 1,600 umjesto 1,500 akči, mezra Bućina 650 umjesto 500 akči, zemini crkve Svete Gospoje 300 umjesto 200 akči, selo Pakoštane 1,600 umjesto 1,500 akči, selo Kožino 400 umjesto 300 akči te mezra Modrave 400 umjesto 300 akči. Novouvedena porezna jedinica s mezzama Potoruš, Hujača, Košević, Zečice, Obišenjak i Tatinje Dragom plaćala je 300 akči poreza. Defter iz 1604. godine ponovio je iste vrijednosti poreza kao i prethodni defter.

Iz navedenih defterskih podataka o poreznom opterećenju za Ferhad-pašin vakufi zemine vranskih posadnika možemo izvući nekoliko skromnih zaključaka. Više je nego očigledno da su sela i mezre u pograničnom pojasu bile u vlasništvu elitnih slojeva društva te da su na njih plaćana više-manje paušalna porezna davanja. U slučaju Ferhad-pašina vakufa bila je riječ o filurijskom opterećenju koje je u jednom trenutku (1585. godine) iznosilo svega 80 akči filurije po selu, a kasnije (1604. godine) svega 200 akči filurije po selu. Imamo li u vidu da je toliko inače plaćala svega jedna filurijska baština, postaje jasno o koliko je simboličnom iznosu poreza zapravo bila riječ. Nasuprot tomu, zemini vranskih posadnika plaćali su prilično veće porezno opterećenje od 5,950 akči. I tu je vjerojatno bila riječ o podosta umanjenim poreznim davanjima, no teško je reći je li uistinu bila riječ o olakšici ili o stvarno smanjenim proizvodnim bazama uslijed slabije obrađenosti. Svakako je najvažniji pokazatelj to da su obračunavani isključivo ušuri (desetina od uroda žitarica) i drugi uobičajeni rajinski porezi (osim zemljarine, tj. ispendže ili resm-i čifta). Uistinu se zanimljivim pokazuje podatak iz poblize nedatiranog dokumenta, iako po svoj prilici iz sredine 17. stoljeća, koji spominje filurijsko opterećenje za primorska mjesta od Turnja do Pakoštana. To je neobično s obzirom na ušure koji su popisani u osmanskim defterima, ali i s obzirom na podatak iz 1675. kada su popisane obaveze plaćanja ušura stanovnika Turnja, Svetog Filipa i Jakova i Biograda. Objašnjenje se može potražiti u potrebi za fleksibilnim poreznim rješenjima koja bi osigurala obrađenost pogranične

⁴³ Pod tim pojmom podrazumijevala su se razna novčana davanja koja su se plaćala u slučaju počinjenja težih kaznenih djela. Doslovno znači pristojba na zrak.

⁴⁴ Porez koji se plaćao prilikom udaje.

⁴⁵ Običajna daća koja se plaćala za čuvanje usjeva ili kao naknada za počinjenu štetu na usjevima.

⁴⁶ Hajman znači nomad, a u ovom slučaju podrazumijeva stanovništvo koje koristi zemlju na kojoj nije trajno nastanjeno.

zone. Nije čak isključeno da je uz plaćanje filurije za stanovništvo primorskih mjesta uvedena i obaveza plaćanja ušura, zato što postoje slučajevi takve prakse na području Hercegovačkog sandžaka. Tamo je, recimo u nahijama Imotski i Ljubuški, postojala praksa da dio vlašskog stanovništva plaća umanjenu filuriju i cijeli iznos ušura.⁴⁷ U sljedećem poglavlju pozabavit ćemo se jedinim posve jasnim podatkom o poreznom opterećenju zemina vranskih posadnika, a to je onaj o broju plaćenih filurija sredinom 17. stoljeća. Taj nam je podatak važan stoga što filurija podrazumijeva postojanje baština na koje se plaća. S obzirom na to da je u literaturi već prisutna hipoteza o tome kako su vlaške baštine na nekadašnjem području srednjovjekovne Hrvatske površinom bile identične srednjovjekovnim ždrijebovima,⁴⁸ ta će se hipoteza propitati i na ovom primjeru. To je, naravno, moguće jedino putem komparativne raščlambe mletačkih katastarskih izvora koji nastaju gotovo neposredno nakon prestanka osmanske vlasti nad zadarskim zaleđem.

ŠTO NAM O OSMANSKOM RAZDOBLJU MOŽE REĆI KOMPARATIVNI POGLED NA MLETAČKE KATASTARSKE IZVORE?

Hipoteza o kontinuitetu uprave organizacije prostora zadarskog zaleđa, i to bez obzira na promjene političkih okvira od srednjeg vijeka do konačne uspostave mletačke vlasti u Morejskom ratu, već je neko vrijeme prisutna u literaturi.⁴⁹ Mletačka vlast ustrojila je Zadarsko okružje u tri kotara, Donji, Srednji i Gornji. Od njih je Donji kotar obuhvatio upravo područje koje je u dotadašnjim ustrojima pripadalo Vranskoj nahiji odnosno distriktu, ali i neka sela koja su dotada izmicala iz tog obuhvata. Doduše, mletački je ustroj ponešto prekrojio granice sela tako da im se značajno smanjio broj: Gorica, Raštane, Tinj s Bubnjanama, Lišane, Sveti Filip i Jakov s Turnjem, Biograd, Modrave, Pakoštane, Vrana, Radašinovci i Dobra Voda, Polača, Banjevci, Donje i Gornje Jagodnje, Ceranje, Pristeg i Užalice te Stankovci.⁵⁰ Time je Donji

⁴⁷ Ahmed S. ALIČIĆ, *Opširni katastarski popis za oblast hercegovu iz 1585. godine (sveska II)*, Sarajevo, 2014., 352 – 389.

⁴⁸ Marko RIMAC, O porijeklu zemljišne razdiobe sela Gornji Rujani (Metrološka i retrogradna analiza austro-ugarskog katastra), *Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja*, sv. 50, Sarajevo, 2021., 187 – 214.

⁴⁹ Tea MAYHEW, *Dalmatia between Ottoman and Venetian rule: Contado di Zara 1645-1718*, Rim, 2008.

⁵⁰ Brojni predmoderni toponimi upravo su tada počeli tonuti u zaborav. Mletački katastarski izvori iz 18. stoljeća nerijetko su posljednji u kojima se ti toponimi spominju te su stoga nezamjenjivi u razumijevanju srednjovjekovne i osmanske toponimije.

kotar obuhvatio područje koje je u defterima (1528. – 1604.) označeno kao nahija Vrana (A), Ferhad-begov vakuf (B), zemini martoloza tvrđave Vrčevo (C) i zemini mustahfiza, farisa i azapa tvrđave Vrana (D). Osim toga, u Donji kotar uključeno je i područje sela Polača (s Bićinom) iz nahije Nadin te selo Podrebača iz nahije Ostrovica, a u njega nije uključeno udaljeno i izolirano selo Brغد te neki predjeli uz njegov istočni rub poput Dejanovića, dijela Putičanja i Višića Polače.⁵¹

Iako mletački katastri područje Svetog Filipa i Jakova s Turnjem, Biograda i Pakoštana bilježe kao tri odvojene katastarske izmjere, iz niza razloga potrebno ih je obraditi kao jedinstvenu cjelinu. Najvažniji razlog je činjenica da se posjedi stanovnika tih naselja dobrim dijelom nalaze izvan katastarske općine kojoj su pripadale prema sumarnom katastru iz 1709. godine. Razloge te ispremiješnosti treba tražiti u historijatu posjedovnih odnosa koje su stanovnici spomenutih mjesta baštinili iz osmanskog, pa čak i predosmanskog razdoblja. Važan argument da je takav pristup ispravan vidimo i u podatku iz sredine ili druge polovice 17. stoljeća koji govori o filuriji koju su Hasanbegu Durakoviću bili dužni stanovnici Svetog Filipa i Jakova, Meštovića (tj. Turnja), Biograda i Pakoštana. To znači da su oni kao cjelina nastupali prema osmanskim vlastima iz zaleđa. Prema tome su popisu stanovnici tih sela bili dužni platiti 200 filurija, i to Biograjci 120, Pakoštanici 30, Filipjanci i Turnjani po 25.⁵² Kako se u ranijim razdobljima filurija plaćala prema broju baština, sasvim je izvjesno da se filurija i ovdje obračunavala na isti način. Kako je već napomenuto, takva je filuridžijska baština morala odgovarati srednjovjekovnom ždrijebu od 32 ili 30 gonjaja hrvatske mjere. Ako je tomu tako, metrološka raščlamba podataka iz mletačkog katastra mora pokazati podudaranje između broja rekonstruiranih ždrijebova u tim zemljišnim izmjerama i broja filurijjskih baština koje spominje navedeni podatak iz 1675. godine. Drugim riječima, na području koje u mletačkom katastru zauzimaju navedene tri katastarske izmjere očekivali bismo da će rekonstrukcija ždrijebova pokazati da ih je bilo točno ili barem približno 200.

Iz priložene Tablice 1 moguće je vidjeti kolike su površine stanovnici triju priobalnih mjesta držali na Novoj stečevini 1709. godine. Na ovome mjestu nije moguće izvršiti potpunu raščlambu posjedovnih odnosa iz koje bismo utvrdili točan raspored ždrijebova na tako velikom području. Učestalo preseljavanje stanovništva između tih naselja dovelo je do ispremiješnosti njihovih zemljišnih

⁵¹ Marko RIMAC, Goran MLADINEO, *Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine. Prvi dio: Donji kotar*, Zadar, 2009.

⁵² HR-DAZD-2, kutija 30, filca CXI – pozicija 43.

razdioba do te razine da ih je gotovo nemoguće raščlanjivati svaku za sebe. Stoga ćemo se na te zemljišne razdiobe pokušati osvrnuti istodobno. Djelomična fragmentiranost i nedovoljna preciznost podataka sadržanih u tome katastru prisilili su nas na određenu „proizvoljnost“ u odlučivanju što sve ulazi u tu zajedničku zemljišnu raspodjelu. Sasvim je jasno da u nju moraju ući sve zemlje koje su bile u posjedu pojedinačnih stanovnika tih sela, kao i zemlje u posjedu ondašnjih crkvenih institucija. Pri tome ipak nije jasno računaju li se posjedi stanovnika otoka nasuprot tih naselja u taj okvir jer je za neke od njih čak jasno da su bili baštinici nekog podijeljenog ždrijeba, dok za druge koji su, recimo, imali samo po jednu česticu to nije moguće utvrditi. Ima i nekoliko slučajeva gdje mjesto prebivanja pojedinog posjednika nije jasno naznačeno, odnosno imamo čak i posjednika koji je naveden kao stanovnik dvaju mjesta. One slučajeve koje smo uspjeli razriješiti, poput posjeda Jure Đukolije (dio njegova kućanstva popisano je u Svetom Filipu i Jakovu, a dio u Bubnjanama)⁵³ i posjeda Rogovljana Grge Lukašinova u Dobroj Vodi,⁵⁴ priključili smo zbroju obradivih površina u držanju stanovnika spomenutih priobalnih mjesta. To, pak, nismo učinili za ostale, poput jednog broja posjednika u Tinju i Bubnjanama, kojima se mjesto stanovanja nije dalo jasno utvrditi. Nadalje je bilo jasno da se u zbroj zemalja moraju pribrojati općinske livade i gajevi, ali za jedan dio čestica na području k. o. Sveti Filip i Jakov s Turnjem nedostaje katastarska mapa (područje u neposrednoj blizini Bubnjana) pa stoga nije bilo moguće utvrditi kakva je bila narav tamo smještenih općinskih zemalja. To je bitno stoga što smatramo da je u zemljišnu razdiobu ne trebaju računati područja klasificirana kao pašnjaci. Za ovu prigodu morali smo stoga pretpostaviti da se tamošnja općinska zemlja ubraja u livadu ili gaj stoga što su pašnjaci obično iskazivani skupno u sklopu ogromnih čestica, na kršu ili u močvari, koje su okruživale obradiva polja i terase u pojedinim selima. Iako su nam te nedoumice otežale posao, dobiveni podatci su, ipak, relativno lako raščlanjivi.

⁵³ M. RIMAC, G. MLADINEO, *Zadarsko okružje*, 94 – 95, 76 – 77.

⁵⁴ M. RIMAC, G. MLADINEO, *Zadarsko okružje*, 158 – 159. HR-DAZD-8, Skice katastarskih mapa Zadra, Knina i Imotskog (1709. – 1756.), karta 15: katastarski plan sela Dobra Voda iz 1705. godine.

TABLICA 1. Površine u posjedu s stanovnika odabranih naselja Stare stečevine na području ukolo Vranskog blata (Nova stečevina) prema sumarnom katastru iz 1709. godine.⁵⁵

	Oranice, vinogradi i privatne livade	Općinske Livade	Gaj	Općinske Livade u Blačanama	Ukupno prema selima
TURANJ	889,02	53,58	231,01	147,61	2592,89
S. FILIP I JAKOV	915,01	43,59			
BIOGRAD	2220,13	91,01	152,37	87,54	2564,18
PAKOŠTANE	1334,78				1334,78
					6491,85
OTOČANI S.F.J. & T.					12,80
OTOČANI Biograd					11,51
					6467,54

Prema katastru iz 1709. godine stanovnici Svetog Filipa i Jakova i Turnja imali su (zajedno s otočanima) nekih 1,177 padovanskih kampa i 638 tavola oranica, vinograda i livada⁵⁶ što preračunato čini 1816.83 gonjaja hrvatske mjere, čemu treba dodati još nekoliko stotina gonjaja općinskih livada i gaja. Ukupno je bila riječ o površini dovoljnoj za 81 ždrijeb od po 32.01 gonjaj hrvatske mjere, tj. o 2592.89 gonjaja. Te su zemlje bile raspoređene na području raseljenih srednjovjekovnih sela Rogovo, Sikovo, Liskovica, Vrbica, Viktorić i Blačane. Posjedovni odnosi prenosili su se, s jedne strane, migracijom srednjovjekovnog stanovništva tih sela prema primorju, kao i s druge strane, tako što su ti stanovnici uzimali u zakup napuštene zemlje od njihovih starih (feudalnih) vlasnika ili od njihovih novih osmanskih uživatelja. To se ogledalo i u tome da su njihovi posjedi i u katastru iz 1709. godine bili raspoređeni između nekoliko općina (Raštane, Gorica, Tinj, Bubnjane, Biograd, pa čak i Dobra Voda).

Kako smo spomenuli, za ovu je prigodu nemoguće utvrditi svaki pojedinačni ždrijeb, ali se može navesti nekoliko primjera. Posjed Šime Morovića pok. Mije i Tome Morovića pok. Bare iz Turnja od 93.84 gonjaja hrvatske mjere raštrkan i izvan njihove katastarske općine po Rašćanama, Gorici i Bubnjanama očit

⁵⁵ M. RIMAC, G. MLADINEO, *Zadarsko okružje*, 68 – 159.

⁵⁶ HR-DAZD-5, Mletački katastar. Katastarske knjige, kutija 8: katastik Svetog Filipa i Jakova s Turnjem iz 1705. godine.

je prežitak nekadašnjih triju ždrijebova. Posjed 7 kućanstava s prezimenom Kužinović obuhvaćao je 214.73 gonjaja hrvatske mjere dostatan za 7 ždrijebova od 30.68 gonjaja svaki. Posjed je bio nejednako raspoređen među tim kućanstvima tako da se samo za posjede Bare Kužinovića pok. Ivana i Marka Kužinovića pok. Tome može lako utvrditi ista pravilnost. S obzirom na raspored njihova posjeda i niz zajedničkih čestica, oni su očito bili pripadnici iste loze, a držali su površinu dostatnu za dva takva ždrijeba, odnosno 61.64 gonjaja. Dodamo li da su Kužinovići ukupno raspolagali s 28 volova, postaje jasno da je u njihovu slučaju na svaki ždrijeb dolazilo prosječno 4 vola što dodatno učvršćuje zaključak o prežitku srednjovjekovne razdiobe zemljišta na ždrijebove.⁵⁷

Stanovnici Biograda držali su na Novoj stečevini velike površine na području raseljenih srednjovjekovnih sela Vrbica, Košević, Zablaće, Blačani sa Zablaćanima, Viktorića, ali i na području same Vrane. Osim 2,220.13 gonjaja oranica, vinograda i livada, u privatnom posjedu s općinskim livadama i gajem ukupno je bila riječ o 2,564.18 gonjaju korisnog zemljišta. To je bilo dostatno za 80 ždrijebova od 32.05 gonjaja hrvatske mjere. Primjera za „okrugle“ posjede pojedinih biogradskih rodova lakše je naći. Lukašinovići su s Andreaševićima bili baštinici iste zemljišne cjeline te su zajedno držali 93.27 gonjaja hrvatske mjere, tj. tri ždrijeba (za obradu istih imali su 12 volova). Jednu su diobenu cjelinu tvorili Draškovići i Sodići, a bila je riječ o 4 ždrijeba, odnosno o 125.33 gonjaja hrvatske mjere (obrađivani s 12 volova). Jeličići i Antešići su, pak, držali 5 ždrijebova, tj. 154.41 gonjaj hrvatske mjere (obrađivani s 10 volova). Jednu su cjelinu nekoć morali činiti i posjedi Marka Gerzanova pok. Jure i Nikole Mikolišića pok. Šime te su oni s 12 volova obrađivali 62.52 gonjaja. Ti su posjedi nerijetko bili raštrkani unutar svih navedenih katastarskih općina oko Vranskog blata.⁵⁸ Iz navedenih primjera, kao i onih za prethodnu katastarsku općinu, promoljava zaključak da su za privatne posjednike bili uobičajeniji posjedi od oko 30 gonjaja te da su se mogli obrađivati različitim brojem volova (što je bilo slučaj i u drugim mjestima). Za točne zaključke trebalo bi utvrditi koliko su pojedinci držali zemlje na Staroj stečevini, kako su prostorno bili raspoređeni ti ždrijebovi te koliko je pojedinom ždrijebu pripadalo općinske zemlje.

Raščlamba prethodne dvije katastarske općine iznjedrila je, dakle, nekoliko dvojbi. Te ćemo dvojbe u posebnom poglavlju pokušati učiniti jasnijima na primjeru Pakošтана jer je tamo, zbog manje veličine sela, bilo zgodnije izvesti dodatne raščlambe. Ovdje možemo ukratko spomenuti nekoliko glavnih

⁵⁷ HR-DAZD-5, kutija 8: katastik Svetog Filipa i Jakova s Turnjem iz 1705. godine.

⁵⁸ HR-DAZD-5, kutija 8: katastik Svetog Filipa i Jakova s Turnjem iz 1705. godine.

zaključaka. Kao i u ostalim selima, ukupni posjed Pakoštanaca, računajući i privatne i općinske zemlje, obuhvaćao je površinu koja se može preračunati u ždrijebove. Pri tome moramo naglasiti dva-tri detalja. Zemlje koje su stanovnici Pakoštanana posjedovali na području Viktorića ne ulaze u zemljišnu razdiobu ovoga sela. To je stoga što su, po svoj prilici, te zemlje ostale u njihovu posjedu zahvaljujući naslijeđu koje se može povezati s razdobljem prije nego su se pojedini biograjski rodovi preselili u Pakoštanane, a k tomu se nalaze više od 6 kilometara sjeverozapadno od granice pakoških i biograjskih posjeda. Kada se odbije tih 21.06 gonjaja, preostali privatni i općinski posjedi Pakoštanana čine površinu koja odgovara površini potrebnoj za 41 ždrijeb od 32.04 gonjaja hrvatske mjere (što je samo 1.74 gonjaja više od točnog umnoška 41 puta 32). Ta se površina nalazila u dvije cjeline odvojene Vranskim jezerom i Vranskim blatom (SZ-JI). Jugozapadna cjelina nastavljala se na graničnu liniju Nani iz 1671. godine i obuhvaćala je površinu od 434.85 gonjaja hrvatske mjere, od čega 337.67 u katastarskoj općini Pakoštanane te 97.18 gonjaja u k. o. Biograd. Sjeveroistočna cjelina nalazila se s druge strane Vranskog blata podijeljena između k. o. Vrana i k. o. Biograd. Ona je obuhvaćala 672.3 gonjaja obradive zemlje u privatnom posjedu i 206.55 gonjaja livade u općinskom posjedu. Privatna zemlja Pakoštanana pod Vranom savršeno odgovara površini potrebnoj za 21 ždrijeb (samo 0.3 gonjaja viška). Općinska livada pod Vranom bila je podijeljena na 45 jednakih udjela od 4.59 gonjaja za svako od kućanstava koja su tada postojala u Pakoštanama. Sedam takvih udjela daje površinu 32.12 gonjaja dostatnom za jedan ždrijeb. Kako 45 udjela nije djeljivo sa 7, cjelokupna površina općinskih livada nije djeljiva s površinom ždrijeba, ali se ona upravo idealno nadovezuje na površinu pakoških zemalja na Novoj stečevini s druge strane Vranskog blata. Zbroj tih površina (434.85 i 206.55 gonjaja) daje površinu potrebnu za 20 ždrijebova od 32.07 gonjaja (dakle samo 1,4 gonjaja viška u odnosu na točan umnožak 20 puta 32).⁵⁹ Takva podudarnost teško može biti slučajna, tim više što je površina pakoških obradivih zemalja na nekadašnjoj Staroj stečevini prema austrijskom katastru iz 1826. iznosila 213.35 gonjaja hrvatske mjere.⁶⁰ Stoga je vjerojatno općinska livada odmjerena tako da Pakoštananci dobiju točno taj 41 ždrijeb na Novoj stečevini. Taj 41 ždrijeb gotovo se idealno poklapa s investiturom na feud veličine 40 ždrijebova koju je još u srednjem vijeku dobio Marin Carnarutti kao feudatar Vranskog vlastelinstva.⁶¹ Jedan ždrijeb više može se obrazložiti ili time da je riječ o onome ždrijebu koji

⁵⁹ HR-DAZD-5, kutija 8: katastici Pakoštanana i 1705. godine.

⁶⁰ HR-DAST-152 Arhiv mapa za Dalmaciju i Istru – kutija 427.

⁶¹ Hrvatska – Znanstvena knjižnica u Zadru (dalje: HR-ZKZD), *Stampa Per i fedeli fratelli Segnanini contro il Comun di Pacoschiani* (dalje: SPIFS), Misc. B., br. 2200/25142, 1.

je pripadao seoskom sudcu u skladu s odlukama Vranskog zakonika (pa prema tome nije podlijegao feudalnim obavezama)⁶² ili o ždrijebu crkvene zemlje. S obzirom na to da u 18. stoljeću nije bio očuvan cjeloviti crkveni ždrijeb, prvo se rješenje čini vjerojatnijim. Carnaruttijeva investitura obuhvaćala je 16 ždrijebova u Pakoštanama, 4 ždrijeba u Varošu utvrde Vrana te 20 ždrijebova u blizini jezera.⁶³ Drugim riječima, među ove ždrijebove opisane kao „penes Lacum“ treba ubrojiti i 4 ždrijeba koje su Pakoštanci držali na području jugozapadno od Vranskog blata, i to po svoj prilici u Koševiću.

Zbog opisanih se kombinacija relativno teško može očekivati potpuno podudaranje posjeda pojedinih pakoštanskih rodova s cijelim ždrijebovima. Uostalom, to ne bi bilo u skladu s logikom slobodnog raspolaganja kolonskim poboljšicama⁶⁴ kako je bio običaj posvuda u Dalmaciji pa je određena fluktuacija veličine ždrijeba posve očekivana. Od rasporeda pojedinačnih ždrijebova važnije nam je uočiti da se naši zaključci o zemljišnoj razdiobi ne mijenjaju uključivanjem pakoških posjeda sa Stare stečevine te da postoji kontinuitet zemljišne razdiobe koja je neometano evoluirala od izvornih naseljenika na prijelomu 16. i 17. stoljeća. Što se tiče samih ždrijebova i njihove očuvanosti u zemljišnoj razdiobi početkom 18. stoljeća, očigledno je da se oni mogu znatno češće pronaći u široj perspektivi od one koja bi se ticala samo pojedinačnih posjednika. Najbolje su bili očuvani na razini veleposjeda ili sela, potom na razini rodova i diobenih zajednica, a najrjeđe na razini pojedinačnih posjednika. Takva slika odraz je svakodnevne poljoprivredne i ekonomske prakse koja se nije morala držati krutih okvira posebice s obzirom na česte promjene posjedovnih odnosa uslijed smjena generacija, nasljeđivanja, dioba, dota i kupoprodaja. Veleposjedi i posjedi roda vrlo su rijetko mijenjali svoje držaoce, pa su stoga i stariji posjedovni oblici duže preživljavali.

Promotrimo li zbirno zemljišne razdiobe spomenutih katastarskih općina, dolazimo do zaključka da je u njihovu posjedu bilo 202 ždrijeba (6,491.85 gonjaja) obradivog zemljišta (Sveti Filip i Jakov s Turnjem 81, Biograd 80 te

⁶² Maren M. FREJDENBERG, Vranski zakonik, novi spomenik hrvatskog običajnog prava, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 18, Zadar, 1971., 323 – 341.

⁶³ HR-ZKZD, SPIFS, Misc. B., br. 2200/25142, 1: „*Copia Tratta dal Cattastico de Beni fatto dal 1421. 18. Ottobre esistente nella Cancellaria della Magnifica Comunità di Zara. / Ceteris Omissis. / Feudatarij Castra Vrane, qui tenet Terras infrascriptas, & debeant seruire, vt infra videl. / Omissis alijs. / Cotōs tenet, & Aredes Carnaruti in pertinentijs Burgio quattuor sortes Terræ. / Item in Villa vocata Pacoschiane sortem setexcima Terræ arratorie. Item penes Lacum circa viginti sortes Terræ, & tenetur seruire cum duobus equis. / Paulus Calcina V. C. Magn. Communitatis Iadre exemplauī subscripsi, & signauī.*“

⁶⁴ HR-ZKZD, SPIFS, Misc. B., br. 2200/25142, 1 – 5.

Pakoštane 41). Nama se čini najzanimljivijim sličnost ovoga broja s brojem od 200 filurija koje su se 1670-ih obračunavale stanovnicima spomenutih priobalnih mjesta. S obzirom na spomenutu „proizvoljnost“ na koju smo bili prisiljeni u zbrajanju obradivih površina, možemo si i ovdje dopustiti dvije alternativne verzije. Ako se od ukupne površine (6,491.85 gonjaja) odbije zemlja koja je bila u posjedu otočana, jer oni nisu morali biti nužno u onih 200 spomenutih filurija, dobije se površina od 6,467.54 gonjaja hrvatske mjere. Ta površina daje dvije stotine dijelova od 32.3377 gonjaja hrvatske mjere. Kako smo već spomenuli primjer iz Livanjskog polja gdje je za 6 baština (ždrijebova) odvojeno 500 dunuma obradiva zemljišta, očigledno je da se takav omjer može i ovdje prepoznati jer šest ovakvih ždrjebova (6 puta 32.3377) daje površinu dovoljnu za 499.9914 dunuma obradiva zemljišta.⁶⁵ Ovakva verzija značila bi da su osmanske vlasti i ovdje primjenjivale istu formulu preračunavanja lokalnih mjera za površinu u imperijalne mjere. Prema tome, jedna baština/ždrijeb od strane službene osmanske administracije bio bi prepoznat kao jedan *çift* od 83.33 dunuma što je zaključak koji se sasvim poklapa sa svime što se o osmanskoj administraciji i inače dosada zaključivalo.⁶⁶ Po drugoj verziji može se od ukupne površine (6,491.85 gonjaja) uz zemljište u posjedu otočana, zbog nesigurne mjesne pripadnosti, oduzeti i posjed Jure Đukolije u Tinju i Bubnjanima (57.64 gonjaja). Time se dobije površina od 6,409.9 gonjaja hrvatske mjere dostatna za 200 dijelova o 32.05 gonjaja čime smo opet došli iznimno blizu točnog umnoška 200 puta 32 (svega 9.9 gonjaja viška). Ovakva podudaranja smanjuju prostor za dvojbe oko zaključka da je baština osmanski ekvivalent za srednjovjekovni ždrijeb te da je od iste naplaćivan porez poznat kao filurija. Taj porez je, inače, u Osmanskom Carstvu plaćalo stanovništvo vlašskog statusa i njime su bili zamijenjeni svi ostali redoviti porezi svojstveni rajinskom stanovništvu. Ovaj primjer gdje filuriju osmanskim vlastima plaćaju podanici strane države (Mletačke Republike) ukazuje da je taj porez plaćan kao zemljarina (sukladno standardnoj obradivoj površini koja pripada jednoj baštini/ždrijebu), ali kao zemljarina koja je bila veća od redovitih zemljarinskih poreza (ispendže/poreza na çift, ušura, salarije⁶⁷ itd.). Ta uvećana zemljarina imala je dva uzroka. Ponajprije je ona bila poznata kao porez u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, pa šire u zemljama Ugarskog Kraljevstva, a potom je povećani iznos

⁶⁵ M. RIMAC, O porijeklu zemljišne razdiobe, 193 – 194.

⁶⁶ Halil INALCIK, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London, 1985., 311 – 348.

⁶⁷ Salarija je bila dopunska daća koja se uzimala povrh ušura u iznosu od oko 1/40 uroda. Ukupna su davanja na taj način varirala pa su mogla iznositi i više od desetine koliko je nominalno iznosio ušur.

nadoknađivao izostanak prihoda od džizije koju vlaško stanovništvo nije plaćalo. Zbog toga što je džizija, inače, bila isključivo državni/sultanski, a nikako timarski prihod, na području istočnojadranskih pograničnih sandžaka za carski je has, kao supstitucija za neubranu džiziju, morala biti pridržana filurija više čitavih nahija.⁶⁸

ZAKLJUČAK

Osmansko Carstvo nastojalo je uvijek održati ravnotežu između težnje za ekspanzijom i potrebe za čvrstom kontrolom osvojenih područja. Osobito je to bio slučaj u pograničnim zonama. Istočnojadransko područje trajno je ostalo pograničjem tako da ne treba čuditi da se učestalo susreću slučajevi nestandardnih organizacijskih rješenja. Za to je područje vrlo tipično postojanje stanovništva kojemu je dodijeljen vlaški pravni status po kojem su im dodijeljene veće ili manje dužnosti u obrani i održavanju sigurnosti pograničnog prostora, za što zauzvrat dobivaju pravo na samoupravu i plaćanje poprijeko razrezanog poreza zvanog filurija. Filurija se plaćala prema broju baština u pojedinom selu, a za prikupljanje je bio zadužen seoski glavar. Iako je ona zamjenjivala sve ostale poreze, pa tako i džiziju (glavarinu za nemuslimane), osnova njezina razrezivanja bila je standardizirana površina obradive zemlje u posjedu pojedinog kućanstva. U slučaju predjela koje su Osmanlije osvojili na području srednjovjekovne Hrvatske, standardna količina zemlje dostatna za uzdržavanje jednog kućanstva bili su ždrijebovi od 32 ili 30 gonjaja hrvatske mjere (7.11 do 7.584 hektara). Ta je mjerna jedinica uklopljena u osmanski porezni sustav kao vlaška baština te je od nje naplaćivana filurija. Na vranskom području javljaju su dvije vrlo specifične

⁶⁸ Naposljetku se mora čitatelja upozoriti i na razliku između iznosa filurije koja se, prema spomenutom zapisu iz sredine 17. stoljeća, naplaćivala od pojedinih sela u odnosu na broj rekonstruiranih ždrijebova u tim selima. Stanovnici Svetog Filipa i Jakova plaćali su 25 filurija, koliko su plaćali i stanovnici Turnja. Tih 50 filurija ne odgovara spomenutom 81 ždrijebu obradiva zemljišta. Slično, stanovnici Biograda plaćali su 120 filurija što je, nasuprot prvomu primjeru, znatno više od 80 rekonstruiranih ždrijebova. Poznato je, međutim, da su stanovnici Biograda uvelike sudjelovali u naseljavanju spomenutih susjednih mjesta te je stoga moguće da je „logika“ izrade spomenutog popisa filurije potjecala iz nekog ranijeg razdoblja prije raseljavanja biogradskog stanovništva. U smjeru tog zaključka upućuje i spomenuta izmiješanost posjeda tih sela koja je najočitija u nepostojanju striktno linije razdvajanja tih posjeda. Alternativno bi moglo biti da su uistinu u osmansko doba, ili barem u doba izrade spomenutog popisa filurije, Biograđani držali znatno više zemlje od stanovnika susjednih sela. Točniji zaključci moći će se, nadajmo se, donijeti nakon cjelokupne raščlambe sve tri zemljišne razdiobe i usporedbe zaključaka sa spominjanim podatcima o naplati osmanskih prihoda s tog prostora 1675. godine.

varijante zemljišnih odnosa. Prva je varijanta bila prisutna u okviru užeg područja nahije Vrana gdje su vlaški džemati, prema autorovoj hipotezi, služili kao izvor radne snage za obradu susjednih čiftlika koji su se nalazili uglavnom u okviru istih sela ili unutar iste nahije. Druga je varijanta ona koja se javlja na području koje su Osmanlije osvojili u Ciparskom ratu (1570. – 1573.) i koje je organizirano kao *Zemini mustahfiza, farisa i azapa utvrde Vrana*. Bila je riječ o pograničnom prostoru koji je od same Vrane bio odvojen prirodnom močvarnom preprekom i k tomu vrlo ugrožen od uskočkih napada s mora. Tamošnje su obradive površine nastavili obrađivati njihovi nekadašnji posjednici koji su u međuvremenu uglavnom postali stanovnici primorskih mjesta koja su ostala s mletačke strane granice. Tu se javljaju dva vrlo važna momenta, a to je da mletački podanici postaju osmanski porezni obveznici i da promjena političke vlasti nije značila i prestanak agrarne proizvodnje. Nije došlo čak ni do prekida u kontinuitetu stanovništva, nego samo do njegove preraspodjele u neposrednoj okolici.

S obzirom na kontinuitet agrarne proizvodnje istog stanovništva ne treba čuditi da je raščlamba mletačkog katastra s početka 18. stoljeća pokazala da su stanovnici Biogradskog primorja nakon Morejskog rata (1684. – 1699.) na Novoj stečevini dobili upravo onoliko zemlje koliko su držali pod Osmanlijama. Naime, iz sredine 17. stoljeća sačuvan je dokument koji spominje da stanovnici Biogradskog primorja moraju plaćati 200 filurija za zemljište koje drže s osmanske strane granice. Metrološka raščlamba mletačkog katastra s početka 18. stoljeća pokazala je da su stanovnici Biogradskog primorja držali zemljište koje odgovara površini dostatnoj za 200 baština ekvivalentnih nekadašnjim ždrijebovima od 32 gonjaja hrvatske mjere. Osim što to snažno svjedoči o spomenutim kontinuitetima, taj zaključak posredno snažno svjedoči o naravi poreza zvanog filurija. Sasvim je jasno da stanovnici Biogradskog primorja nisu bili obveznici plaćanja džizije (glavarine) jer nisu bili osmanski podanici, a isto je tako jasno da nije bila riječ ni o stočarskom ni o vlaškom stanovništvu (ni kao etničkom ni kao socijalnom fenomenu). Iz toga se može izvući jedino zaključak da je filurija bila porez na zemlju koji je naplaćivan na osnovi broja standardiziranih seoskih imanja koje su se u osmanskim izvorima zvale baštine i koje su na području nekadašnje srednjovjekovne Hrvatske bile identične srednjovjekovnim ždrijebovima od 32 gonjaja hrvatske mjere.

SLIKA 1. Karta vranskog blata, mletačkog i osmanskog posjeda

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Istanbul): Tapu Tahrir Defterleri
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (Ankara). Kuyûd-i Kadime Arşiv: Tapu
Tahrir Defterleri
HR-DAZD-2 Mletački dragoman
HR-DAZD-5 Mletački katastar
HR-DAZD-8 Skice katastarskih mapa Zadra, Knina i Imotskog (1709 – 1756)
HR-DAST-152 Arhiv mapa za Dalmaciju i Istru
ZKZd, *Stampa Per i fedeli fratelli Segnanini contro il Comun di Pacoschiani*, Misc.
B., br. 2200/25142

LITERATURA:

- ALIČIĆ, Ahmed S., *Opširni katastarski popis za oblast hercegovu iz 1585. godine (sveska II)*, Sarajevo, 2014.
- ANTOLJAK, Stjepan, Zadarski katastik XV. stoljeća, *Starine JAZU*, sv. 42, Zagreb, 1949., 371 – 417.
- ANZULović, Ivna, Razgraničenje između mletačke i turske vlasti na zadarskom prostoru 1576. godine, nakon Ciparskog rata, *Zadarska smotra*, god. XLVII, br. 1-3, Zadar, 1998., 53 – 153.
- ANZULović, Ivna, Srednjovjekovna sela vranskoga distrikta (od 1409. do dolaska Osmanlija), u: *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti. Zbornik radova*, ur. Božo Došen, Zadar, 2017., 107 – 177.
- BUZOV, Snježana, Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon Kandijskog rata, *Povijesni prilozi*, vol. 12, Zagreb, 1993., 1 – 38.
- BUZOV, Snježana, *Razgraničenje između Bosanskog pašaluka i mletačke Dalmacije nakon Kandijskog rata – Linija Nani*, Sveučilište u Zagrebu – Filozofski fakultet: Magistarski rad, Zagreb, 1992.
- BUZOV, Snježana, Vlasi Istrije na području sjeverne Dalmacije u popisnim defterima 16. stoljeća, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, sv. 40, Sarajevo, 1990., 243 – 257.
- FREJDENBERG, Maren M., Vranski zakonik, novi spomenik hrvatskog običajnog prava, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 18, Zadar, 1971., 323 – 341.
- HAFIZović, Fazileta, *Opširni popis timara mustahfiza u tvrđavama Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, Sarajevo, 2014.

- INALCIK, Halil, Ottoman methods of conquest, *Studia Islamica*, No. 2, Pariz, 1954., 103 – 129.
- INALCIK, Halil, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London, 1985.
- INALDŽIK, Halil, Od Stefana Dušana do Osmanskog Carstva. Hrišćanske spahije u Rumeliji u XV vijeku i njihovo porijeklo, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, sv. 3-4, Sarajevo, 1953., 23 – 54.
- JAKOVLJEVIĆ, Aleksandar, ISAILOVIĆ, Neven, *Petrovo polje u vrelima osmanskog razdoblja*, Šibenik, 2019.
- JURAN, Kristijan, Jučer Zlosela, danas Pirovac: Bilješke o nastanku naselja i njegovim imenima, *Croatica et Slavica Iadertina*, sv. XVII, br. 1, Zadar, 2021., 139 – 155.
- JURAN, Kristijan, Migracije Morlaka/Vlaha na zadarskom području tijekom 15. i 16. stoljeća, s posebnim osvrtom na vransko područje te pojavu Morlaka Istijana/Vlaha Istrije, *Miscellanea Hadriatica et Mediterranea*, sv. 9, Zadar, 2022./2023., 33 – 72.
- JURIN STARČEVIĆ, Kornelija, Osmanski Zemunik: spoznaje iz osmanskih poreznih i vojnih popisa te narativnih vrela, *Zemunik u prostoru i vremenu*, ur. Zdenko Dundović, Zadar, 2016., 158 – 169.
- KORIĆ, Elma, *Životni put prvog beglerbega Bosne: Ferhad-paša Sokolović (1530.-1590.)*, Sarajevo, 2015.
- MAYHEW, Tea, *Dalmatia between Ottoman and Venetian rule: Contado di Zara 1645-1718*, Rim, 2008.
- RIMAC, Marko, Early Ottoman expansion to Poljica: some considerations on the social structure and political diversification of the elite, *Historijska traganja*, sv. 21, Sarajevo, 2022., 87 – 121.
- RIMAC, Marko, O porijeklu zemljišne razdiobe sela Gornji Rujani (Metrološka i retrogradna analiza austro-ugarskog katastra), *Godišnjak Centra za balkanološka istraživanja*, sv. 50, Sarajevo, 2021., 187 – 214.
- RIMAC, Marko, MLADINEO, Goran, *Zadarsko okružje na mletačkom katastru iz 1709. godine. Prvi dio: Donji kotar*, Zadar, 2009.
- SPAHO, Fehim Dž., Vrana u turskoj vlasti, *Biogradski zbornik*, sv. 1, Zadar, 1990., 431 – 436.
- SPAHO, Fehim Dž., ALIČIĆ, Ahmed S., *Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1550. godine*, Sarajevo, 2007.
- TRALJIĆ, Seid, Vrana pod turskom upravom, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. 22, Zadar, 1971., 337 – 358.

TRALJIĆ, Seid, Vrana i njezini gospodari u doba turske vladavine, u: *Povijest Vrane. Političko, kulturno i privredno značenje Vrane kroz stoljeća*, ur. Grga Novak, Zadar, 1971., 343 – 377.

INTERNETSKI IZVORI:

<https://maps.arcanum.com>

<http://preglednik.arkod.hr>

Marko RIMAC

CONTINUITY REGARDING LAND PROPERTY IN CONTRAST
TO POLITICAL DISCONTINUITY: WESTERN PART OF
VRANSKO BLATO BETWEEN THE OTTOMAN AND THE VENETIAN
LAND-REGISTRY PRACTICES

SUMMARY

The paper analyses the available Ottoman sources concerning land property relations in a specific area located to the west of Vransko blato, which had been conquered by the Ottomans. The Ottoman defters showed that this border area had been granted a separate status in the form of *zemins*, *mustahfizs*, *farises i azaps* of the Vrana fortress, i.e., given as property to the members of its crew of the time. Thereby, a specific situation came to be – the Venetian subjects from the villages of the neighbouring Biograd Littoral continued to cultivate this land. The local autochthonous families, and the families who moved from the territory conquered by the Ottomans, had held to the land even before the introduction of the Ottoman rule. This was due to the continuity of land property relations and the agrarian production, which, after the Middle Ages, continued in the Early Modern Period regardless of the change of the political framework. Moreover, these land property relations remained the same even after the Ottomans had been expelled. Hence, using retrograde and metrological analysis, the Venetian land registries dating from early 18th century may offer exceptionally valuable conclusions with regard to both the Ottoman and the mediaeval periods. The results of the metrological analysis were substantiated by the preserved data concerning land property relations in the village of Pakoštane thanks to the major court case held at the beginning of the 18th century between the inheritors of the feudal rights of the Biograd family of Senjanović and the villagers of Pakoštane. This family's feud consisted of 40 *ždrijebs* that had been granted to Marino Carnarutti, the first investiture beneficiary, as early as around mid-15th century. Due to the circumstances, Pakoštane had to be resettled in 1597; however, the population of the time continued to cultivate the total of the mentioned 40 *ždrijebs* even after the Ottomans had become owners of the majority of the area based on peaceful demarcation. Metrological analysis showed that, at the time of the first Venetian land registry, the inhabitants of Pakoštane held a plot of land sufficient for 40 *ždrijebs* on the new territory, so that here, the continuity of land property relations caused by the change of the political framework may fall under no doubt whatsoever.

Keywords: Vransko blato, Biograd Littoral, district Kotar, Vlach status, *filurija*, *ždrijeb*, *gonjaj*.